

Canonical Status and Administration of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in the Context of the Establishment of the Bolshevik Regime in Ukraine, 1921–1936

UDC: 94:329

DOI: <https://doi.org/10.15421/172450>**Borovskyi Andriy**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0006-4618-2999>, borovskii1980@gmail.com*Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

Relevance. Ukrainian church construction, which began in the first half of the 20th century, has not lost its relevance today. Deep internal psychological and social prerequisites remain important to this day.

The **purpose** of the article is to reveal the role of church canons and historical circumstances in Ukrainian church construction during the establishment of the Bolshevik regime in Ukraine.

Results. Finding itself in the circumstances of foreign occupation and complete separation from the state, the Ukrainian Orthodox church movement built a new and completely different structure from the one proposed in the law on the supreme administration of the Ukrainian Orthodox Autocephalous Synodal Church, adopted on January 1, 1919, under the government of the Directory of the Ukrainian People's Republic. In the conditions of the totalitarian regime, the Ukrainian church movement had to reckon with the general political background, which in the early 20s of the 20th century contributed to the Ukrainian church revival, since it was not a noticeable force, and in the late 20s and early 30s destroyed it completely.

Conclusions. Due to the circumstances faced by Ukrainian national state formations in the first half of the 20th century, the success of their church intentions directly depended on state-building processes and the ability of these states to fight for their independence and recognition by other states. The recognition of the Ukrainian church became hostage to the success and recognition of Ukrainian state formations by foreign states on the one hand, and on the other, to the reluctance of the episcopate to establish national church structures.

Keywords: Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, Autocephalous Church, Orthodox Church, All-Ukrainian Orthodox Church Council, All-Ukrainian Orthodox Church Council, Metropolitan of Kyiv and All Ukraine

Канонічне становище та управління Української Автокефальної Православної Церкви в умовах утвердження більшовицького режиму в Україні 1921–1936 років

Боровський Андрій*Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна)*

Анотація

Актуальність. Українське церковне будівництво, що взяло своїм початком першу половину ХХ століття, не втратило свою актуальність і в сьогоденні. Глибокі внутрішньо-психологічні та соціальні передумови важливі і по сьогоднішній день.

Метою дослідження є розкриття ролі церковних канонів та історичних обставин в українському церковному будівництві часів утвердження більшовицького режиму в Україні.

Результати. Опинившись в обставинах іноземної окупації та повного відокремлення від держави, український православний церковний рух побудував нову та цілком відмінну від структури, запропонованої в законі про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви, прийнятого 1 січня 1919 року за уряду Директорії Української Народної Республіки. В умовах тоталітарного режиму українському церковному рухові доводилося рахуватися з загальним політичним фоном, що на початку 20-тих років ХХ століття сприяв українському церковному відродженню, оскільки той не являв собою помітної сили, а в кінці 20-тих початку 30-тих років знищив його повністю.

Висновки. У зв'язку з обставинами, в яких опинилися українські національні державні утворення першої половини ХХ століття, успіх їх церковних намірів потрапляв в пряму залежність від державотворчих процесів і здатності цих держав до боротьби за їх самостійність і визнання з боку інших держав. Визнання української церкви ставало заручником успіху та визнання українських державних утворень від іноземних держав з одного боку, а з іншого – небажання єпископату становлення національних церковних структур.

Ключові слова: Української Автокефальної Православної Церкви, Автокефальна церква, Православна церква, Всеукраїнський Православний Церковний Собор, Всеукраїнська Православна Церковна Рада, Митрополит Київський і всієї України

Стаття надійшла / Article arrived: 07.05.2024

Схвалено до друку / Accepted: 30.06.2024

Вступ.

Ще починаючи з 1919 року український церковний рух опинився в обставинах зміни державної приналежності території України. В січні 1919 року з проголошенням автокефалії Української Автокефальної Православної Церкви розпочався новий незалежний етап в історії українського церковного руху, коли історія церкви вже не мала прямої взаємозалежності з історією держави. Якщо в Українській Народній Республіці процеси церковного становлення продовжувалися у відповідності до лінійної логіки попередніх етапів церковного будівництва, то на території, зайнятій Збройними Силами Півдня Росії, про ніякий легальний український церковний рух не йшлося. А на території, яку займали більшовики, український церковний рух існував у повній незалежності від держави та на початку почував себе досить вільно.

Поворотним моментом в існуванні Української Автокефальної Православної Церкви став Всеукраїнський Церковний Собор 1921 року. Власне на цьому соборі Українська Автокефальна Православна Церква отримала повністю незалежну від держави модель церковного управління та визначилася з мовою богослужіння і іншими моментами. Собор же 1927 року став початком кінця існування Української Автокефальної Православної Церкви, спочатку як окремої від держави структури, а потім церковної структури як такої. Тож актуальність даної статті насамперед полягає в тому, що українські церковні процеси в Україні ХХІ століття в значній мірі впливають з канонічного становища Української Автокефальної Православної Церкви першої половини ХХ століття.

Метою дослідження є розкриття ролі церковних канонів та історичних обставин в українському церковному будівництві часів утвердження більшовицького режиму в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Широкі панорамні уявлення про церковні процеси і ставлення до церковного питання з боку більшовиків дають насамперед праці Б. І. Андрусихина «Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР)» (1997), «Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві» (1965), Олеся Житкова «Етнічна історія народів Європи» (2021), С. Білокінь, І. Преловська й І. Старовойтенко (2007), «Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві» (1946), М. І. Жарких «Софійський собор» (2016), А. Л. Зінченко (2003, 2009), Ірини Кучеренко «вивчення ролі В. Липківського у відновленні українського православ'я та важлива роль Переяславщини у тогочасних історичних процесах» (2017), Василя Липківського «Відродження церкви в Україні» (1959), О. Лотоцького «В Царгороді» (1939), О. М. Ігнатуші «Зміни канонічного статусу

православної церкви в Україні (1918-1930-ті рр.): від автономії до екзархату» (2006), «Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ» (1999), І. М. Преловської «Собори церковні Української Автокефальної Православної Церкви 1921–1930» (2024), І. Преловської «Процес «Спілки визволення України» 1930 р.: анатомія процесу розгортання політики насильства проти віри в УРСР» (2010), О. Житкова «Українізація внутрішньо-церковного життя УАПЦ у м. Києві (1920-ті рр.)» (2019), В. В. Оляничка «Церковно-релігійне життя в Україні у роки НЕПу (1921-1928 рр.)» (2019).

Результати дослідження.

З поглинанням українських земель Російською Імперією, в якій православна церква виконувала функцію ідеологічного апарата, ніякі форми українського національного релігійного життя не мали місця на існування. Тотальне нищення та виведення з життя українських релігійних традицій ніс і зворотний ефект, який насамперед мав наслідком створення потужного національно-релігійного руху, який хоч і розвивався у руслі перших національно-визвольних змагань українського народу, все ж почасти цей процес був нелінійним по відношенню до державотворчих процесів, а подекуди розвивався паралельно. Це стосувалося діяльності Української Автокефальної Православної Церкви в умовах більшовицької окупації та формування радянської тоталітарної диктатури. Найважливішими здобутками цього періоду було остаточне розділення церкви та держави та повна українізація українського церковного життя, що поставила на порядок денний вже не українську вимогу церковнослов'янської мови, а живу та зрозумілу прихожанам українську народну мову. Саме зрозумілість та наближеність мови богослужіння, проповіді та офіційного діловодства робила Українську Автокефальну Православну Церкву ближчою до народу на наповнювала її храми.

Починаючи з 1919 року Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) на чолі з Всеукраїнською Православною Церковною Радою (ВПЦР), перебуваючи в Києві в умовах більшовицької окупації, відчувала певну свободу в своєму управлінні та національному відродженні. Декларуючи свободу совісті та принцип від'єднання церкви від держави, більшовики з одного боку припинили фінансування церковних структур, а з іншого боку – вважали за краще дистанціюватися від окремих церковних процесів. Так зокрема у Києві саме в умовах більшовицької окупації у 1919 році відбулося перше богослужіння українською мовою. (Зінченко, 2009).

Така лояльність більшовиків до українського церковного руху в значній мірі була зумовлена протистоянням з російською православною церквою, яка обстоювала старі імперські порядки та симпатизувала з одного боку білому руху, а з

іншого боку – сприяла посиленню та незалеженню патріарха Московського Тихона від світської влади в Москві. І тому вона являла собою реакційну контрреволюційну силу і її ослаблення саме по собі грало на руку більшовикам. До того ж український церковний рух не мав достатньої сили щоб висувати якісь політичні прагнення і відносно толерантно ставився до більшовиків як світської влади в тій частині, яка не стосувалася впливу на релігійне життя українців. Таким чином більшовицький рижим не перешкодив українському національному церковному руху, що йшло в розріз з його традиційною церковною політикою. (Ігнатуша, 2021, с. 201).

Фактично процес централізації та легітимізації Української Автокефальної Православної Церкви в умовах більшовицької влади йшов зовсім іншим та почасти паралельним шляхом, ніж це було в Українській Народній Республіці доби Директорії УНР. З поразкою в перших національно-визвольних змаганнях українського народу 1917-1920 років та припинення існування української держави і органів вищого церковного управління виникає потреба в повторній організації церковної структури та впорядкуванні внутрішнього церковного життя.

Ключовою подією, що стала на шляху реалізації цих природних запитів українського церковного руху було скликання Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1921 року. Відбувся цей Собор у Києві, в Соборі Святої Софії з 14-го по 30 жовтня 1921 року (Жарких, 2016; Кучеренко, 2017, с. 17). Ініціатором скликання цього Собору була Всеукраїнська Православна Церковна Рада. Ключовим питанням, що розглядалося на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1921 року було питання організації української церковної структури на засадах проголошеної 1 січня 1919 року автокефалії. Насамперед для цього слід було скасувати акт від 1686 року про поглинання Київської митрополії Московською патріархією (Зінченко, 2003; Липківський, 1959, с. 58). Крім того на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1921 року було прийнято рішення рішуче відмежуватися від діянь Московського церковного Собору 1917 та «гетьманського» Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1918 року, і таким чином початком історії церкви було проголошення Українською Народною Республікою 1 січня 1919 року «Закон (у) про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви» (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві, 1965, с. 17-18; Андрусишин, 1997, с. 39-48; Липківський, 1959, с. 58).

При цьому устрій Української Автокефальної Православної Церкви зазначався як всенародно-соборницький. Найвищим органом церковного управління мав стати Всеукраїнський Православний Церковний Собор, що збирався періодично. Постійно

діючою була Всеукраїнська Православна Церковна Рада, що складалася з єпископів і представників парафій. Далі йшли Повітові Церковні Ради. Наступною ланкою в церковному управлінні були Волосні Церковні Ради. А первинною ланкою в церковному управлінні були Парафіяльні Церковні Ради. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві, 1965, с. 19).

Втім без офіційного визнання з боку Константинопольського патріархату фактично Українська Автокефальна Православна Церква являла собою неканонічну церковну структуру, яка проголошена насамперед для реалізації національних прагнень українців, проте без традиційних для православ'я архієрейських соборів і єпископів як таких (Лотоцький, 1939, с. 84-96). Якщо ж і саме по собі проголошення Української Автокефальної Православної Церкви мало сумнівний з точки зору церковних канонів і традицій характер, то найбільш сумнівною в цій ситуації була єпископська хіротонія, яка хоч і відображала реалії того часу, проте все ж не мала нічого спільного з православними традиціями та нормами, оскільки вона здійснювалася собором прихожан, а не єпископами, що відповідає православним звичаям, і тому єпископи Української Автокефальної Православної Церкви фактично не були єпископами в православному розумінні. (Лотоцький, 1939, с. 85) То ж цей досвід українського церковного будівництва, на відміну від попереднього за доби перших національно-визвольних змаганнях українського народу 1917-1920 років, мав вкрай сумнівний характер з церковної точки зору.

Відсутність же легітимного єпископату ставила під сумнів і сан священників, а отже і здійснених ними таїнств. Таким чином сама церковна структура хоч відображала прагнення українців, але все ж не була легітимною церковною структурою, а радше нагадувала її. Втім оцінка Української Автокефальної Православної Церкви як декоративної організації не є до кінця справедливою, оскільки сам факт її існування витікав з природного прагнення українців до розбудови національних церковних структур та був закономірним продовженням українських церковних процесів доби перших національно-визвольних змаганнях українського народу 1917-1920 років (Лотоцький, 1939, с. 84-96). Фактично українська церква являла собою чи не єдину структуру, що легальним чином діяла серед української людності під більшовицькою владою.

В Українській Автокефальній Православній Церкві пунктом п'ятим четвертого розділу діянь Собору 1921 року передбачалося наявність Митрополита Київського і всієї України, як предстоятеля церкви, та 12 інших єпископів, що представляли всю Україну. При цьому згідно шостого пункту Всеукраїнський церковний собор висвячує двох єпископів, які в свою чергу провадять обряд

хіротонії у відповідності до православних традицій. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві, 1921, с. 19-20) Підкреслення подальшої форми єпископської хіротонії, як не що інше підкреслює сумнівність хіротонії проведеної Всеукраїнським Православним Церковним Собором.

Крім того Собор 1921 року впорядкував питання літургійної мови в церкві (Житкова, 2019, с. 96). Мовою літургії та документообігу стала українська, оскільки вона була близька прихожанам у церкві та служіння літургії на ній відповідала апостольським правилам євангелізація, оскільки людина, яка чула читала чи брала участь в богослужінні в повній мірі розуміла, що відбувається та брала на себе християнські обітниці з розумінням важливості та їх ваги. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 21; Житкова, 2021, с. 68)

Окремо Собором обговорювалися обов'язки священнослужителів Української Автокефальної Православної Церкви. Священнослужителем у відповідності до догм Української Автокефальної Православної Церкви слід було мати відповідну освіту. Священнослужителі обиралися без зазначення терміну, а усувалися з посади наступним чином. Єпископи за поданням Всеукраїнської Православної Церковної Ради до церковного суду, а священники та диякони до Всеукраїнської Православної Церковної Ради за поданням повітової церковної ради. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 23-25).

Крім того новелою Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1921-го року став пункт про відсутність перешкод таких як походження та сімейний стан для набуття священного сану включно з єпископським. Єпископами могли стати люди від 30 років священниками та дияконами від 21. Втім в окремих випадках єпископами могли обиратися люди 25 років, але вже ніяк не молодше. Також було врегульовано носіння одягу духовенством. За рішенням Собору представники духовенства мали носити богослужбовий одяг лише в церкві на час здійснення літургії, а поза нею духовенство мало носити світський одяг. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 25).

Практична структура Української Автокефальної Православної Церкви відповідно до діянь собору відповідала реаліям свого часу. Первинною ланкою церковної організації була парафія. Ліва частина парафіяльного життя і була життям церковної громади, а тому більшість питань, що не стосувалися до високого богослов'я та друку літератури чи безпосереднього церковного управління визначалися саме на рівні парафії та управлялися нею. Зокрема до відання парафій належали такі напрямки як організація церковного життя на парафії, улаштування духовних заходів та заходів, пов'язаних із підвищенням релігійно-освітнього рівня прихожан

та духовенства, зокрема лекцій, обговорень та інших заходів. Також до повноважень громади належали господарські питання такі як ремонт облаштування церковних та біля церковних споруд, фінансове забезпечення діяльності церковних парафій та інше. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 26).

Наступною ланкою вже по суті в значній мірі суто управлінською були волосні церковні об'єднання. До їх відома належали насамперед питання релігійної чистоти та уніфікації життя між громадами, організація урочистих відправ та організації духовної освіти як для прихожан, так і для духовенства. Крім того забезпечення богослужбовою та духовною літературою приходських храмів, сприяння матеріальному забезпеченню церковних приходів. До церковного об'єднання має належати не менше трьох парафій, а саме воно має бути зареєстроване в Повітовій Церковній Раді. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 26-27).

Ще вище стояли повітові церковні об'єднання, які формувалися з волі Всеукраїнської Православної Церковної Ради, затверджувалися та контролювалися нею. Повітовим церковним об'єднанням підпорядкувалися всі православні парафії релігійні об'єднання монастирі та інституцій, які входили до повітів, якими опікувалася відповідні повітові церковні об'єднання. Крім того до безпосереднього відання повітових церковних об'єднань належали вищі релігійні учбові заклади їхнього повіту та середні релігійні учбові заклади їхнього повіту. Крім того до сфери діяльності об'єднань належали друк та розповсюдження богослужбової та духовної літератури і забезпечення ними парафій та волосних об'єднань. До того ж повітові православні об'єднання займалися пошуком та розподілом коштів на вирішення питань пов'язаних із матеріальним забезпеченням парафій. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 27-28).

Таким чином в управлінні Української Автокефальної Православної Церкви було вистроєно чітку структуру, на чолі якої був Всеукраїнський Православний Церковний Собор, який скликався раз на п'ять років. До його складу входили єпископи Української Автокефальної Православної Церкви, члени Всеукраїнської Православної Церковної Ради та люди обрані повітовими, міськими та парафіяльними об'єднаннями. У разі необхідності Всеукраїнська Православна Церковна Рада скликала Всеукраїнський Православний Церковний Собор позачергово. Порядок денний Всеукраїнського Православного Церковного Собору формується Всеукраїнською Православною Церковною Радою. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 28).

Предстоятелем Української Автокефальної Православної Церкви був митрополит Київський

і всієї України. Обирався митрополит Київський і всієї України на Всеукраїнському православному церковному Соборі. В окремих випадках Собор міг уповноважити на обрання Митрополита Київського і всієї України Всеукраїнську Православну Церковну Раду. До повноважень Митрополита Київського і всієї України насамперед належали представницькі функції та інспектування повітів і парафій. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 29).

Якщо Всеукраїнський Православний Церковний Собор не був постійно діючим органом церковного управління, а митрополит Київський і всієї України мав радше символічний декоративний характер, то Всеукраїнська Православна Церковна Рада являла собою дійсний центр церковного управління. У відповідності до 38 пункту Канонів Української Автокефальної Православної Церкви прийнятих на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1921 року Всеукраїнська Православна Церковна Рада описувалась як найвищий керівний орган Української Автокефальної Православної Церкви. Зазначалося, що керівництво УАПЦ здійснює Всеукраїнська Православна Церковна Рада через Великі і Малі збори Всеукраїнської Православної Церковної Ради. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 29-30).

Тому саме Всеукраїнська Православна Церковна Рада являла собою дійсний постійно діючий центр церковного управління.

Власне до обсягу повноважень Всеукраїнської Православної Церковної Ради належали наступні повноваження:

1. Скликання Всеукраїнських церковних Соборів (саме Всеукраїнська Православна Церковна Рада формує їх порядок денний);
2. Скликання інших з'їздів та нарад, а також визначення їх порядку денного;
3. Затвердження єпископів на правління в окремих єпархіях після їх обрання відповідними єпархіальними з'їздами;
4. Визначення та зміна меж єпархій та місця з якого правлячий єпископ тієї чи іншої єпархії буде здійснювати свої повноваження щодо неї;
5. Забезпечувати підвищення набуття освітньо-кваліфікаційних рівнів священнослужителями та іншими членами притчу шляхом організації відповідних навчальних закладів та курсів підвищення кваліфікації;
6. Сприяє відкриттю релігійних шкіл для осіб 18 років;
7. Сприяє перекладу релігійної та богослужбової літератури на живу українську мову;
8. Затверджує духовно та богослужбову літературу для богослужіння і розповсюдження в храмах Української Автокефальної Православної Церкви;

9. Забезпечує парафіяльні храми необхідними для них обсягами літератури та нот;

10. Здійснює забезпечення парафіяльних храмів свічками, вином, рясами, підрясниками та інше церковним утвором;

11. Займається історико-релігійною та історико-культурною просвітою;

12. Організацією паломництва тих місць. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 30).

При цьому звітує про свою роботу Всеукраїнська Православна Церковна Рада лише перед Всеукраїнським Православним Церковним Собором. До складу Всеукраїнської Православної Церковної Ради належать: митрополит Київський і всієї України, єпископи Української Автокефальної Православної Церкви, обирають до складу Всеукраїнської Православної Церковної Ради терміном на 3 роки. При цьому виборна частина Всеукраїнської Православної Церковної Ради кожного року на третину оновлювалася. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 29-30).

Почесним головою Всеукраїнської Православної Церковної Ради вважався митрополит Київський і всієї України. Крім того для проведення засідань Всеукраїнської Православної Церковної Ради, а також Малої Ради обирається голова ради, два його товариші, скарбник та секретар. Мала Рада збиралася чергово, раз на місяць або ж позачергово за потреби. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, с. 29-32).

Крім Малої Ради при Всеукраїнській Православній Церковній Раді діяв Вищий Церковний Суд. Очолював Вищий Церковний Суд митрополит Київський і всієї України. Решта його членів обиралася Всеукраїнською Православною Церковною Радою наполовину з духовенства, а наполовину з мирян у кількості шести осіб терміном на 1 рік. Право касації мали Великі Збори Всеукраїнської Православної Церковної Ради, а в період проведення церковних Соборів лише Всеукраїнський Православний Церковний Собор. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору, 1965, 29-32).

Така структура органів управління Української Автокефальної Православної Церкви суттєвим чином відрізнялася від тієї структури, що передбачав «Закон про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви» від 1 січня 1919 року, прийнятий за Директорії Української Народної Республіки. Законом було передбачено, що найвища церковна влада в Україні має належати Всеукраїнському Церковному Собору, а найвищим постійно діючим органом церковної влади має стати Український Церковний Синод. Персональний склад Українського Церковного Синоду має бути наступний: два єпископа, один протоієрей, один священник, один диякон, троє мирян та один військовий священник.

Окремо законом підкреслювався повний розрив з патріархом Московським (Андрусишин, 1997, с. 42-43).

Таким чином в адміністративному відношенні церковна структура сформована як наслідок Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1921 року, суттєвим чином відрізнялася від запропонованої в законі про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви і являла собою фактично цілком нову церковну структуру. Відбулися суттєві зміни форми в управлінні церквою, які були породжені як необхідністю тієї політичної ситуації, що склалася на той момент, так і складними і суперечними релігійними реаліями того часу.

Не оминув Всеукраїнський Православний Церковний Собор 1921 року і питання монастирів та монашого життя загалом. В дев'ятому розділі дянь Собору зазначалося, що, визнаючи величезне духовне значення монастирів для життя церкви в попередні часи, слід визнати суттєвий відхід в практиці монастирського життя з попередніми часами, тому і в Українській Автокефальній Православній Церкві варто відродити попередні монастирські традиції з урахуванням сучасних реалій (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві, 1946, с. 10-11).

Визнаючи монаший спосіб служби Богові, Українська Автокефальна Православна Церква готова прийняти до себе монахів з монастирів Російської Православної Церкви, якщо ті перейдуть на відправу Божественної літургії українською мовою. При цьому чернечі громади будуть закріплені за парафіями, де вони перебувають, а великі та історичні монастирі будуть закріплені за Всеукраїнською Православною Церковною Радою. При цьому передбачався і новий устав монастирського життя, що відходив би від грецького уставу і відповідав вимогам часу. (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві, 1946, с. 10-11).

Попри відсутність наявного визнання з боку Вселенський православної церкви Українська Автокефальна Православна Церква не залишила поза своєю увагою врегулювання міжцерковних відносин. Саме тому Українська Автокефальна Православна Церква на Соборі 1921 року підкреслила, що Вселенська православна церква, як і її окремі помісні церкви, є церквами живими та такими, які походять від Духа Божого. Саме тому вони постійно перебувають в розвитку і взаємодіють з культурою своєї пастви та змінюються з плином часу. Саме через ці особливості помісних православних церков необхідним є їх незалежнення (автокефалія). Вселенська православна церква являє собою спільноту помісних автокефальних православних церков. На цій підставі Українська Автокефальна Православна Церква розраховує на визнання своєї

автокефалії з боку інших православних церков (Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві, 1946, с. 4-7; Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ, 1999, с. 376-378).

Ближче до 30-х років ХХ століття розпочалося суттєве загострення взаємовідносин між державною владою в Українській Радянській Соціалістичній Республіці та Українською Автокефальною Православною Церквою (Олянич, 2019, с. 171). Власне це загострення, а особливо незадоволеність радянської влади митрополитом Київським і всієї України Василем Липківським стало приводом для скликання Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору. Розпочався Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор 17 жовтня 1927 року. На Соборі мало бути близько 300 делегатів. Втім на день відкриття Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1927 року їх було лише 160. Головою президії Собору на момент відкриття був єпископ Петро Ромоданів. Крім нього до президії входив митрополит Київський і всієї України Василь Липківський, а також архієпископ Нестор Шараївський та президія Всеукраїнської Православної Церковної Ради. Крім того від держави були членами президії Всеукраїнського Церковного Собору 1927 року товариші Іванов і Мамас. (Білокінь, Преловська, & Старовойтенко, 2007, с. 25-26; Преловська, 2016)

На початку своєї діяльності Голова Президії собору Петро Ромоданів, звернувшись до делегатів Собору зауважив, що Собор має бути собором самопізнання. Той же день було обрано головою Собору Володимира Мусійовича Черняхівського. На наступний день згідно зі слів голови мандатної комісії Леонтія Юнаківа в роботі Собору взяло участь 198 осіб, з яких було 16 єпископів, 99 священників, 4 диякона та 79 мирян. 22 жовтня Митрополита Київського і всієї України Василя Липківського було позбавлено титула архієпископа, а Володимир Мусійович звернувся до делегатів Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1927 року та до членів Собору, в якому йшлося про недопустимість залишення Василя Липківського у якості Митрополита. Власне 23 жовтня 1927 року Василя Липківського та єпископів було відсторонено від служіння. В той же день розпочалися вибори нового Митрополита Київського і всієї України.

За свідченням протоієрея Харитона Гвядовського на Соборі 23 жовтня 1927 року були присутні 228 делегатів. 226 делегатів взяли участь у виборах митрополита Київського і всієї України. За підсумками голосування отець Костянтин Малюшкевич одержав 97 голосів, отець Йосиф Оксюк одержав 90 голосів, протоієрей Леонтій Юнаков 26 голосів, Володимир Чехівський та отець Нестор Шараївський отримали 5 голосів. Таку ж кількість голосів отримав і отець

Миколай Борецький, а отці Володимир Самоборський та Феодосій Сергіїв по одному голосу. (Білокінь, Преловська, & Старовойтенко, 2007, с. 26-30; Преловська, 2016).

Оскільки перемогу здобув Константин Малюшкевич, то саме його просили стати новим митрополитом Київським і всієї України, але той категорично відмовився. Наступним відмовився від свого обрання на Митрополита Київського і всієї України отець Йосиф Оксіюк. (Білокінь, Преловська, & Старовойтенко, 2007, с. 31)

24 жовтня 1927 року за присутності 208 делегатів 188 голосами було обрано митрополитом Київським і всієї України Миколу Борецького. Володимир Мусійович Чехівський повідомив його, що той обраний більшістю голосів митрополитом Київським і всієї України після чого той підвівся та заплакавши виступив перед Собором. 25 жовтня 1927 року було переобрано президію Всеукраїнської Православної Церковної Ради, а 26 жовтня 1927 року внесені зміни в окремі канони православної церкви. 27 жовтня 1927 року відбулася інтронізація нового митрополита Київського і всієї України Миколи Борецького. 29 жовтня 1927 року відбулася дискусія про роль та місце жінки в православній церкві. (Білокінь, Преловська, & Старовойтенко, 2007, с. 32-34)

Узагальнюючи значення Другого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1927 року, слід зазначити, що на ньому в значній мірі порядок денний в житті Української Автокефальної Православної Церкви перехопили радянські спецслужби. І хоча їх вплив на жовтень 1927 року не був в ручному режимі, проте все ж саме радянські спецслужби визначали порядок денний Другого Всеукраїнського Православної Церковного Собору.

Втім Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор 1927 року та відсторонення митрополита Київського і всієї України Василя Липківського не допомогло Українській Автокефальній Православній Церкві спокійно діяти як автокефальній українській релігійній структурі в умовах тоталітарного панування більшовицького режиму. Фактично більшовики розпочали справу припинення існування Української Автокефальної Православної Церкви як такої. З цією метою було організовано "надзвичайні" церковні собори 1930 року. Перший з яких проходив 28 - 29 січня 1930 року являв собою фактично збори єпископату і 40 священників Української Автокефальної Православної Церкви, які оголосили ці збори "надзвичайним собором". На цьому "соборі" було винесено ухвалу про самоліквідацію Української Автокефальної Православної Церкви як церковної структури (Преловська, 2016). Паралельно з юридичною самоліквідацією Української Автокефальної Православної Церкви більшовиками розпочалася ліквідація її осередків у вигляді округ і парафій.

Ця ліквідація здійснювалася вже на тлі процесу довкола Спілки Визволення України. Втім і пряма загроза життю та свободі не розчавила прагнення українського церковного руху до Христової віри (Преловська, 2016; Преловська, 2010, с. 701-708). У зв'язку з чим 9–12 грудня 1930 року був проведений другий "надзвичайний церковний Собор", на якому з двох сотень віцілених парафій Української Автокефальної Православної Церкви було організовано нову церковну структуру під назвою Українська Православна Церква. На чолі цієї новоствореної структури стояв митрополит Харківський і всієї України Іоан Павловський. Втім по причині загострення репресій і цій структурі довелося припинити існування в середні тридцятих років. (Преловська, 2016)

Висновки.

Отже, суттєвою відмінністю між українським церковним рухом доби перших національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 та Українською Автокефальною Православною Церквою доби більшовицької влади було те, що у разі першого, він хоч і не мав підтримки єпископату, проте діяв в рамках канонічного права та православних церковних традицій і неупіх його полягав насамперед в неуспішності української держави доби перших національно-визвольних змагань як у формі Української Народної Республіки, так і Української Держави Павла Петровича Скоропадського. Церковний рух же Української Автокефальної Православної Церкви насамперед являв собою сумнівну канонічну структуру, що хоч і відображала природні релігійні прагнення українців, але все ж була канонічно незаконною та такою, що самим фактом свого існування йшла в розріз з церковними процесами України в попередні часи. Втім саме така неоднозначність яскравим чином демонструє ті непослідовні, але вкрай болючі церковні процеси, які відбувалися в Україні у 20-ті роки ХХ століття. Природа церкви саме як національної церковної структури і прагнення українців до молитви національною мовою зумовили відхід від заскорузлених формальних церковних структур, які становили інструмент імперської церковної політики на українських землях. Ні для учасників національного церковного руху, ні для їх прихожан не була перешкодою відсутність формальних канонічних підстав для існування такої церкви. Більш того саме очевидність необхідності українського церковного руху зумовлювала його легітимність в очах широкої людності, а його заперечення викликало природне обурення.

Таким складним, неоднозначним та почасти суперечливим був процес українського національного церковного становлення за доби формування більшовицької тоталітарної диктатури в Україні. Якщо на початку утвердження своєї

влади більшовики зосереджувалися на боротьбі з більш значущими та небезпечнішими силами супротивника, а доля Української Автокефальної Православної Церкви була їм байдужою, то ближче до 30-х і в 30-ті роки ХХ століття Українська Автокефальна Православна Церква стала об'єктом уваги радянської репресивної тоталітарної машини.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андрусишин, Б. І. (1997). *Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР): Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*. Київ: Либідь.
- Білокінь, С., Преловська, І., & Старовойтенко, І. (Eds.). (2007). *Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 року*. Київ.
- Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві 14-30 жовтня н. с. 1921 р. (1946). Франкфурт/Майн.
- Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14-30 жовтня н. с. 1921 р. (1965). Українське Православне Братство імені Митрополита Василя Липківського. Новий Ульм.
- Жарких, М. І. (2016). *Софійський собор у Києві*. Відновлено http://www.history.org.ua/?termin=Sofijskyj_sobor
- Житкова, О. (2019). Українізація внутрішньо-церковного життя УАПЦ у м. Києві (1920-ті рр.). *Етнічна історія народів Європи*, 57, 93-100.
- Житкова, О. (2021). До сторіччя заснування УАПЦ у м. Києві: передумови відродження церкви (1917–1921 рр.). *Етнічна історія народів Європи*, 65, 65-71.
- Зінченко, А. Л. (2003). Всеукраїнський Православний Церковний Собор. В. А. Смолій (Ред.), *Енциклопедія історії України* (Том 1: А-В). Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка». Відновлено з <http://www.history.org.ua/?termin=Vseukrainskyjpravoslavnyj>
- Зінченко, А. Л. (2009). Липківський Василь Костянтинівич. В. А. Смолій (Ред.), *Енциклопедія історії України*. (Том 6: Ла-Мі). Національна академія наук України, Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка». Відновлено з http://www.history.org.ua/?termin=Lipkivsky_V_K
- Ігнатуша, О. М. (2021). Зміни канонічного статусу Православної Церкви в Україні (1918-1930-ті рр.): від автономії до екзархату. *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(20), 198-207.
- Кучеренко, І. (2017). Вивчення ролі В. Липківського у відновленні українського православ'я та важлива роль Переяславщини у тогочасних історичних процесах. *Православ'я в Україні: збірник за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-літтю відновлення Київської православної богословської академії (1992–2017)*. (Ч. 2). Київ: Київська православна богословська академія.
- Липківський, В. (1959). *Відродження церкви в Україні (1917-1930)*. Торонто: Українське видавництво "Добра книжка".
- Лотоцький, О. (1939). *В Царгороді*. Варшава: Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка.
- Олянич, В. (2019). Церковно-релігійне життя в Україні у роки НЕПу (1921-1928 рр.). *Держава і Церква в новітній історії України: збірник наукових статей*, 7.
- Перший Всеукраїнський православний церковний собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: *Документи і матеріали*. (1999). Київ; Львів.
- Преловська, І. (2010). Процес «Спілки визволення України» 1930 р.: анатомія процесу розгортання політики насильства проти віри в УРСР. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, 20(1), 701-708.
- Преловська, І. М. (2016). *Собори церковні Української Автокефальної Православної Церкви 1921–1930*. Відновлено з http://www.history.org.ua/?termin=Sobory_t

REFERENCES

- Activities of the All-Ukrainian Orthodox Church Council in Kyiv, October 14-30 with. 1921. (1965). *Ukrainian Orthodox Brotherhood named after Metropolitan Vasyl Lypkivskyyi*. New Ulm.
- Activities of the All-Ukrainian Orthodox Church Council in Kyiv, October 14-30 with. 1921. (1946). Frankfurt/Main.
- Andrusyshyn, B. I. (1997). *The Church in the Ukrainian State 1917–1920 (the era of the UNR Directory): Study guide for students of higher education institutions*. Kyiv: Lybid.
- Bilokin, S., Prelovska, I., & Starovoytenko, I. (Eds.). (2007). *The Second All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAPC, October 17–30, 1927*. Kyiv.
- Ignatusha, O. M. (2021). Changes in the canonical status of the Orthodox Church in Ukraine (1918-1930s): from autonomy to exarchate. *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(20), 198-207.
- Kucherenko, I. (2017). Study of the role of V. Lypkivskyyi in the restoration of Ukrainian Orthodoxy and the important role of Pereiaslavshchyna in the historical processes of that time. *Orthodoxy in Ukraine: a collection of materials from the VII International Scientific Conference dedicated to the 25th anniversary of the restoration of the Kyiv Orthodox Theological Academy (1992–2017)*. (Part 2). Kyiv: Kyiv Orthodox Theological Academy.
- Lototsky, O. (1939). *In Tsargorod*. Warsaw: Printing House of the Scientific Society named after Shevchenko.
- Lypkivskyyi, V. (1959). *Revival of the church in Ukraine (1917-1930)*. Toronto: Ukrainian publishing house "The Good Book".

- Olyanich, V. (2019). Church and religious life in Ukraine during the NEP years (1921-1928). *The State and the Church in the modern history of Ukraine: a collection of scientific articles*, 7.
- Prelovska, I. (2010). The process of the "Union for the Liberation of Ukraine" in 1930: the anatomy of the process of the deployment of the policy of violence against faith in the Ukrainian SSR. *History of religions in Ukraine: scientific yearbook*, 20(I), 701-708.
- Prelovska, I. M. (2016). *Church councils of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church 1921–1930*. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Sobory_t
- The First All-Ukrainian Orthodox Church Council of the UAPC, October 14–30, 1921: Documents and materials*. (1999). Kyiv; Lviv.
- Zharkikh, M. I. (2016). *Sophia Cathedral in Kyiv*. Restored http://www.history.org.ua/?termin=Sofijskyj_sobor
- Zhitkova, O. (2019). Ukrainization of the intra-church life of the UAOC in Kyiv (1920s). *Ethnic history of the peoples of Europe*, 57, 93-100.
- Zhitkova, O. (2021). To the centenary of the founding of the UAOC in Kyiv: prerequisites for the revival of the church (1917–1921). *Ethnic history of the peoples of Europe*, 65, 65-71.
- Zinchenko, A. L. (2003). All-Ukrainian Orthodox Church Council. V. A. Smoliy (Ed.), *Encyclopedia of the History of Ukraine* (Volume 1: A-B). National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: "Naukova Dumka" Publishing House. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Vseukrainskyj_pravoslavnyj
- Zinchenko, A. L. (2009). Vasyl Kostyantynovich Lypkivskyi. V. A. Smoliy (Ed.), *Encyclopedia of the History of Ukraine*. (Volume 6: La Mi). National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: "Naukova Dumka" Publishing House. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Lipkivsky_V_K